

ՊԱՏՄԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ե. ՇԱՀԱԶԻԶ

ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԲԱՍՏԱՄԵՅԱՆՅԷ

(Ի մ հ ո շ ե ռ ի ց)

Ա դեռ 9—10 տարեկան տղա էի, երբ մի անգամ մորս հետ գնացինք Երևանից Աշտարակ տատոնցս տունը մի առ ժամանակ մնալու և ժամանակ անցկացնելու համար։ Աշտարակն իրեն մեր հորենական գյուղը, մենք շատ էինք սիրում։ Երևանում էլ մենք ունեինք մեր սեփական տունը, այգին և պտղատու պարտեզը, բայց այդպես էր արդեն մեր սովորությունը հորս կենդանության օրերից։

Մենք սիրում էինք Աշտարակը, նրա օդն ու ջուրը, հացն ու կերակրեղենը, կյանքն ու սովորությունները, այգեկոթն ու դրա հետ կապված ուրախությունները։ Սիրում էինք տատոնցս տունը իր կրկնակի լայնացված, այսինքն իրար վերև շինված երկու պատըշգամբով, վերին սենյակն իր պարսից ձևի լուսամուտներով, մեր թյուրքի իգին (այգին), այծերը, միջնահասնդը՝ Սովորաքար, մենք գնում էինք Աշտարակ օգոստոսի վերջերին, բայց այդ տարին շտապել էինք, որպեսզի Համբարձյան տունին արդեն այնտեղ լինեինք և մերայնոց հետ Մաղկեվանք ուխտի գնալինք։ Մայրս ուխտ էր արել ծաղկաքաղին Մաղկեվանք գնալ Սրբուհի Վառվառե կուսի գերեզմանին, Մոզնուկատներին էլ՝ Մոզնի գյուղի Սուրբ Գեորգ վանքը՝ Սուրբ Գեորգի նշխարներին։

Մաղկեվանքը վանք չէր, այլ մի այր, որի մեջ գտնվում էր Սրբուհու գերեզմանը, իսկ այլը գտնվում էր մեր աշխարհագրության մեջ հայտնի Արալի սարի մեջ, Արալի, որ Արագածի մի ոստն է։ Այդ Արալի սարը կոչ-

վում էր սու Ալիշանի՝ «Փորահերձ»։ Եվ, իրոք, սարը հեռվից նման է մի փոքր ճղված, թե՛ վերը աշ ու ձախ տարածված հսկա մարդու։

Մենք հասանք Աշտարակ և գտանք մերոնց արդեն պատրաստություն տեսած։ Մյուս օրը, որ բուն ծաղկաքաղի օրն էր, մենք կանուխ վերկացանք և գնացինք, Հրաշալի եղանակ էր, արև-արթալություն, սլալալով փչում էր ախորժելի հովը, Ժանապարհն էլ Աշտարակից հեռու չէր, գնում էինք ուրախ ուրախ, մատաղացու ոշխարն առաջներս ձգած և շրջապատված բազմաթիվ ուրիշ ուխտավորներով։ Փորահերձն առաջներս էր։ Տեղ հասանք, ներս մտանք աշ ու ձախ փոված թևերի միջով, սարի ստորոտը մի մեծ, հարթ տարածություն էր, որի կեսը բռնված էր թփուտով, հնուի եղած անտառի մնացորդով։ Ամեն տեղ լիքն էր ուխտավորների վրաններով։ Մինչև որ մերոնք ուտել-խմելու պատրաստություն կտեսնեինք, մենք գնացինք մեր ուխտը կատարելու։

Գեպի այրը տանող ճանապարհը մի նեղ լիկ, քարքարուտ, դժվարակուխ շավիղ էր, որով ես ու մայրս չպետք է կարողանայինք բարձրանալ, եթե մեզ հետ եղած տղամարդկանց օգնությունը չլիներ։ Այրի մուտքի առաջ կանգնած էր հրացանն ուսին վանքի թվանքի տներին, որ կարգ էր պահպանում, որ ուխտավորները հերթով մտնեն այրը, ու խառնաշփոթություն չլիներ։ Մենք էլ մեր հերթին մտանք այրը։ Չորս կողմը մաքուր սրբված էր։ Գերեզմանի զխաղերն ուստած էր մի քաղցր երեսահարթով երիտասարդ վարդապետ։ Դա լազարյան ճեմարանը ավարտած և Մոսկվայի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի ընթացքը վերաց-

րած հայտնի վահան Բաստամյանցն էր, որ ձեռնադրվել էր արեղա և Ս. Էշմիածնի միասնության շարքը անցել:

Մենք կատարեցինք մեր ուխտը, շոքեցինք, համարեցինք գիրեզմանը, գանձանակ գցեցինք: Մայրս մոտեցավ վարդապետին, աչքն առավ և հրավիրեց մեր վրանը՝ մեր մատաղն օրհնելու և հացկերույթին մասնակցելու: Վերադարձանք: Իջնելն ավելի հեշտ էր, բայց և այնպես տղամարդկանց օգնությունը տեղ տեղ անհրաժեշտորեն պետք էր լինում: Հացի և փողոցն արդեն պատրաստ էր— կանաչին, պանիրը, խաշած ձկնորը, խաշած ու տապակած ձուտը շարված էին լավաշի հետ միասին: Բոլորվեցինք վրանում սփռոցի շուրջը: Տղամարդիկ բաց արին Աշտարակի կտրուկ դինու տնկորի բերանը, և դեռ Շգիլակը տալու կամ Շընդունելի լինելու շնորհավորանքի մի մի բաժակ լիմած, երևեցան լինելիք փոթորկի նշանները:

Մի սառը քամի փչեց, երկինքն ամպեց, արևը մայր մտաւ, խափարեց և սկսեց զարհուրելի որոտ, կայծակների շանթոց: Անձրևը մաղեց, հետո անձրևը փոխվեց ձյունի, ձյունը՝ կարկուտի: Տարերքը խառնվեցին իրար և շուտով մի այնպիսի կացություն ստեղծվեց, որ մենք տեղեկիցս կանգնեցինք և շվարած մնացինք, թե ի՞նչ պետք էր անել: Փախեփախը ընկավ ուխտավորների մեջ: Մերը՝ մանուկը, ինչպես ասում են, ուրացավ: Թփուտում կապված ձիերը կտրեցին իրենց կապերը և վազում էին դեռ ու դեռ, ամեն իսկ ոտքի տակ տալով:

Հենց այդ ժամանակ, երբ ես մորս կպած դողում էի ցրտից և լալիս, հայտնվեց վարդապետը ձի նստած, իր ձիավոր թվանքում հետ:

— Տվե՛ք, տվե՛ք ինձ երեխային, թե չէ կարող է բքախեղդ լինել,— ձայն տվեց նա:

Նվ միտոնք ինձ փաթկեցինք մի հաստ վերմակի մեջ, դրին նրա ձուռն գավակը: Նա մտորակեց ձին, քշեց, գնաց: Թվանքին նրա առաջն ընկած, մտրակով ճանապարհ էր բաց անում նրա համար փախչող ուխտավորների բազմության մեջ:

Դեռ մինչև Աշտարակ մի կես ճանապարհը չկտրած, մենք ընկանք պարզ արևոտ երկնքի տակ, գետինն էլ չէր թրչված: Ասե՛ն է՛ թե՛ փոթորկն եղել էր միայն Մուկեփանքում և մոտակա լեռներում:

Հասանք Աշտարակ մեր տունը: Վարդապետն ինձ հանձնեց տատիս, ասելով՝ «նախի ջա՛ն, նախի՛», երբ Մմբատին նամակ գրելու կլինես, ինձանից նրան բարևներ կգրես: Ասաց ու ձիու դուխը շուտ տվեց դեպի էշմիածին:

Սրա վերա անցան տարիներ: Ինձ Մոսկվա Լազարյան ձեմարանն ուսման ուղարկեցին:

Ես այդտեղ սովորում էի և արդեն հասել էի երրորդ դասարանը: Մեզ ամեն կիրակի օր եկեղեցի էին տանում, Սուրբ Խաչ եկեղեցին, որ գտնվում էր Նույն «Հայոց փողոցում», ձեմարանի դեմ-դիմաց: Ընդարձակ լակոս կառուցված մի սիրուն, միջին մեծությամբ եկեղեցի էր: Այդտեղ եկեղեցում աշակետեբը բարձրանում էին վերնատունը, իսկ ես ձեմարանի վարչությունից պատվեր ունենալով, գնում էի դասը, որտեղ որոշ ծառայություններ էի կատարում— քոչոց էի բռնում, գանձանակ շրջեցնում, նշխար բաժանում:

Մի կիրակի օր էլ ինձ կանուխ ուղարկեցին եկեղեցի, որտեղ իմացա, որ Սուրբ Էշմիածնից մի գիտուն վարդապետ է եկել և այդ առթիվ հանդիսավոր պատարագ պիտի լինի, քարոզ պիտի խոսի և Վահագն Կաթողիկոսի կողմից մի կարևոր բարի լուր հաղորդի ժողովրդին:

Դեռ ժամը չէր սկսվել, սպասում էին ավագ քահանային և վարդապետին, որ իջևանել էր նրա մոտ: Առավոտը ժամը 11-ն էր, որ նրանք եկան և սկսվեց ժամը: Վարդապետը մտավ խորան զգեստավորվելու: Ես էլ ժամաշապիկը հագիս բարձրացա բեմը քոչոց բռնելու: Ես նկատեցի, որ նա ժամակարգության շատ վարժ էր և բարոզն էլ շատ պարզ և ոգևորված խոսեց: Միածնի տեղից և կաթողիկոսի կողմից հոգևոր ողջույնը տալուց հետո, հաղորդեց, թե Վահագն Հայրապետը պատվեր ունի ավանելու, որ հայ ժողովրդի դարավոր ակնկալիքը կատարված է:

— Հոգևոր ձեմարանը պատրաստ է, դասատուները հրավիրված են և ամեն բանի պատրաստությունը վերջացել է: Մեր ամենքիս Հայր Վահագն Հայրապետը սպասում է իր արժանավոր զավակներին գալու և վայելելու ուսման քաղցր պտուղները: Եվ ես՝ տրուպս, Սուրբ Էշմիածնի հետին ծառաս, ահա եկել եմ հավաքելու այդ արժանավորներին: Հայ ժողովուրդ, դուք գիտե՛ք, որ մեզանում որտեղ եկեղեցին է, այնտեղ էլ դպրոցն է, որտեղ դպրոցն է՝ այնտեղ էլ լեզուն է, ազգը, ազգային գրականությունը, ազգային մշակույթը, որոնցից կախյալ է մեր ազգի գոյությունը, բախտը:

Ահա այսպես էր նրա քարոզը, նրա քարոզի բովանդակությունը կամ դրանց նմանը: Վարդապետի քարոզն ամենալավ տպավորություն թողեց ժողովրդի վերա: Մինչև այդ ժողովուրդն սովորած, ընտելացած էր Սուրբ Էշմիածնից եկած հոգևորականների քարոզների մեջ լսել դրամ դանձելու խնդիրներ: Այժմ ահա նույն Սուրբ Էշմիածինը հրավիրում էր ժողովրդի արժանավոր զավակներին՝ գնալ Սուրբ Էշմիածին, վայելելու ուսման քաղցր պտուղները: Այդ մի վաղուց ի վեր չլսված, շտեպված երևույթ էր, որ էլ ավելի քաղց-

րանում էր գիտուն վարդապետի սիրուն քա-
րոզով: Դրա հետևանքով էր, որ ռուս հին
մայրաքաղաքի հայ զաղութը պատվասիրեց
վարդապետին մի շքեղ խրախճանքով Թիֆ-
լիսի Մարիամյան-Հովնանյան օրհորդաց
դպրոցի հիմնադիր Անանյանի տան շքեղ
դահլիճում, որով նա, ի դեմս Մայր Աթոռի
մի վարդապետի, կամեցավ պատված և հար-
գած լինել Սուրբ Էջմիածինը, նորաբաց Հո-
դեոր ճեմարանը և դրա հիմնադիր Ամենայն
Հայոց Պատրիարք Կաթողիկոս Գեորգ Դ. Մե-
ծագործին: Իսկ Լազարյան ճեմարանի հայ
աշակերտների բերանում ավանդ մնաց նրա
քարոզի մի քանի խոսքերը: Ճյուղեղ հայ ազգն
է, այնտեղ էլ՝ եկեղեցին, որտեղ եկեղեցին՝
ախտեղ էլ դպրոցը, որտեղ դպրոցն՝ ախտեղ
էլ լեզուն, որտեղ լեզուն՝ այնտեղ էլ գրակա-
նությունն ու հայ մշակույթը:

Բայց մենք շասացինք, թե ո՞վ էր այդ վար-
դապետը: Ըս ճանաչել էի նրան, իսկ նա ինձ
չէր ճանաչել: Պետք է կարծել, որ Մաղկե-
վանքի փոթորիկն իմ մանուկ հասակում իմ
երևակայության ավելի էր ազդել, քան նրա,
կամ գուցե ես ավելի էի փոխվել, քան թե
նա: Ըս սպասում էի հարմար ռուպիի և տեղի,
որ հիշեցնեի: Այդ տեղի ու ռուպիի հարմա-
րությունը գտա ես, երբ նա պատարագից
հետո մտավ խորանը զգեստները հանելու,
և ես օգնում էի նրան:

— Հայր սո՛ւրբ, — ասացի, — ես ձեզ ճա-
նաչում եմ: Ըս այն տղան եմ, որին դուք
Մաղկեվանքի փոթորկից ազատեցիք:

— Ուրեմն, դու Բելլու խանումի Երվանդ
որդի՞ն ես: Հիշողությունդ ավելի թարմ է, ես
չճանաչեցի: Մեծացել ես, շատ փոխվել, —
ասաց նա և գրկեց ու համբուրեց ինձ:

Վարդապետը՝ վաճառ Բաստամյանցն էր,

որը Սուրբ Էջմիածնի միաբանության մի
այնպիսի հայտնի անդամն էր դարձել, ու
նրան էր վեհափառ Կաթողիկոսը արժանի
համարել հիշյալ քարի հրավերն հաղորդելու
Մոսկվայի հայ հավատացյալներին:

Այստեղ անտեղի շեմ համարում հաղորդել
վաճառ Բաստամյանցի ունվան հետ կապված
և մի ուրիշ գրույց, որ պահվել էր ճեմարա-
նում: Պատմում էին, որ վաճառ Բաստամ-
յանցի աշակերտության որերում ճեմարանում
ուսանելիս է եղել և գիտնական Մկրտիչ Էմի-
նի միակ որդին: Մի օր, պարտիզում այդ եր-
կուրը միմյանց հետ խաղալու ժամանակ,
Բաստամյանցի նետած քարը գալիս կաշում է
Մկրտիչ Էմինի որդու ջուռքին և շարժում ու-
ղեղը, որի հետևանքն այն է լինում, որ նա
հիվանդանում և վախճանվում է խելագարնե-
րի հիվանդանոցում: Թե՛ ո՛րքան, որչափ ո՞վ
ճիշտ է այդ գրույցը, ես չեմ կարող ասել,
բայց որ Էմինի միակ որդին վախճանվել է
խելագարների հիվանդանոցում, այդ ես ստու-
գապես գիտեմ:

Մանքագորյուն. Սուրբ Էջմիածնի միաբան

Վաճառ Բաստամյանցի վարդապետ Բաստամյանցի ա-
նունը հայտնի է և մեր գրականության մեջ: Նա
Սուրբ Գայանեի վանքի վանահայրն է եղել և այդ-
տեղ նորաշեն սենյակներում տպարան է բաց ա-
րել և 1874—1876 թվերին հրատարակել «Դպրոց»
անունով մանկավարժական ամսագիրը: Սոցիալի-
ստական էլ՝ ավելի հռչակվել է, երբ 1879 թվին
«Փորձ»-ում լույս է տեսել նրա մի շատ ընդար-
ձակ ուսումնասիրությունը մեր հին գրականու-
թյան մեջ հայտնի միջնադարի Գոռի «Դատաստանա-
գիրքի» մասին: 1880 թվին նա տալաղի է և ուսյի
«Միջնադարի Դատաստանագիրքը» Սուրբ Կաթողի-
կե Էջմիածնի տպարանում, որին կցել է և իր ըն-
դարձակ ուսումնասիրությունը:

